

GONDOLATOK A KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS MIBENLÉTÉRŐL, FELTÉTELEIRŐL

In medias res:

A közösségi művelődés lokális, a helyi társadalomban zajló köz-művelődési folyamatok összessége. Magában foglalja az *állampolgárok öntevékenységeire alapozó* képzési, alkotó művészeti, ismeretszerző tevékenységek valamennyiét. A lokalitás mellett meghatározó eleme az egyének *aktív részvétele a művelődési folyamatok tervezésében, céljainak megfogalmazásában, és megvalósításában*. Szervezeti kereteit a közművelődési intézmények, közgyűjtemények, illetve az ilyen célra szerveződő formalizált közösségek (egyesületek, alkotókörök, alapítványok, civil társaságok) jelentik. Feltételrendszerének biztosításában az állam a törvényekben megfogalmazottak szerint, az önkormányzat törvényi felhatalmazás, valamint a helyben kötött megállapodások szerint, és a résztvevő állampolgárok saját belátásuk szerint vesznek részt.¹

Számomra ez a több forrásból származó meghatározás fedi legteljesebben a *közösségi művelődés* fogalmát. Rövid írásomban nem vállalkozom e definíció értelmezésére, inkább működésének feltételeivel, ennek társadalmi beágyazottságával foglalkozom.

A közösségi művelődés 1949 után – elsősorban a 60-as években – egyre jobban kötődött a művelődési otthon típusú intézményekhez. Ezek, számuk gyarapodásával, a politikai akarattal megfelelően befogadták mindazokat a tevékenységeket, melyek korábban a fokozatosan felszámolt – szakmákhoz, társadal-

mi rétegekhez kötött – olvasóköri, egyleti színházak, munkásotthonok terebélyes rendszerében voltak jelen a magyar társadalomban. A megszűnő intézményrendszer szerepét azonban csak részben vehette át az új intézménytípus. Ennek oka részben az ideológiai iránymutatás (ami központi akarral helyettesítette a korábban volt közösségi elhatárolást), részben a „kultúrházak” befogadóképessége – fizikai és szellemi értelemben egyaránt. Érdekes jogfolytonosságra mutat rá azonban a 70-es évek elején elvégzett kutatás: a megkérdezettek több tucat tevékenységet sorolnak fel, melyek

megegyeznek, vagy nagyon hasonlítanak a háború előtti színterekben és a felvétel időpontjában már a művelődési otthonokban jelen lévő szakmai aktivitásokból.² A kutatás eredményéből úgy tűnik, hogy a társadalmi emlékezet valamiféle folytatolagosságot lát abban, amit a hivatalos, később pedig maga a köznyelv *népművelési, közművelődési, felnőttoktatási, közkulturális* stb. névre – időről időre – átkeresztelt. Akár meg is maradhatott volna a *közösségi művelődés* szóhasználat, de bizonyára félő volt, hogy a „*nomen est omen*” érvényesül majd a társas együttlét gyakorlatában, és ezzel csorbát szenved az oly aggályosan megfogalmazott kulturális párthatározatok iránymutatása.

Nem véletlenül fogalmaz így Kovalcsik József a művelődési otthonok szerepével kapcsolatban „A kultúra csarnokai” című, először 1986-ban kiadott munkájában:

„A *művelődési otthon jellegű intézmények társadalmi-kulturális funkcióját gátolja, hogy munkájuk nem tud megfelelő közösségi háttérre támaszkodni. Közművelődési szerepük jelenleg is pótolhatatlan, de továbbfejlődésük a társadalom demokratizálódásának, közösségi jellege erősödésének függvénye.*”

1 Szerencsés esetben a lokalitást meghaladó összefogások, hálózatok serkentőleg visszahatnak a helyben folyó tevékenységekre. Ehhez azonban szakterületek/szakágak felmenő rendszerű, az alapok erősítését szem előtt tartó szakmai-módszertani építkezésére van szükség.
2 Kovalcsik József – Sipos Zsuzsanna – Szász János: Művelődés és közösség. Hatvan művelődési otthon 1970-1971., Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1972.

Ugyancsak nem véletlen, hogy Beke Pál 2002 decemberében így dohog:

A közösségi művelődésben eledig nem történt meg a rendszerváltozás(...)

...be kell lássuk, hogy ez az intézményrendszer sem (és persze az iskolák és persze a tömegkommunikáció egyik tagja sem) képezte ki a hazai népeiséget az új: a tőkés, a kapitalista viszonyokra, a politikai pluralizmusra, a demokrácia működésére és mindezek zavarainak felismerésére, kezelésére, oldására(...)

Nem pusztán egy szakma mulasztásáról van tehát szó, hanem a közösségi művelődés egészének lebecsüléséről; mire-valóságának, hivatásának, fontosságának és funkcióinak lekezeléséről. Eközben persze napvilágot látnak helyzetelemzések és kutatások a társadalmi méretű kiüttlanságról, pótcselekvésekről, devianciákról, leszakadó csoportokról, rétegekről, régiókról; megfogalmazódnak kívánalmak „kreatív” Magyarországról, „tudásalapú” társadalomról – mintha mindez magától létrejönne! És eközben persze birtokában vagyunk eljárásoknak, módszereknek, kívánatos struktúrák leírásának, amelyek, úgy tűnik, nem kellene senkinek. Már úgy értem: senki olyanak, aki alkalmazásáért, bevezetéséért felelős. Az embereknek vélhetően nagy szüksége lenne minderre. Ők azonban honnan tudnák róla?(...)³

Nyilvánvaló, hogy a közösségi művelődés megvalósulása elsősorban az érintettek akaratából történhet. Kérdés, valóban van-e ilyen akarat, tudatosul-e, hogy a kultúra fogyasztói/alkítói egyaránt mi magunk vagyunk, s ha tudatosul, akkor élünk-e vele? Ez szervesen összefügg egy – gyakran hangoztatott, ám a társadalmi-politikai életben sokkal ritkábban tetten érhető – társadalom-szervezési elvvel. A nyelvtörő játéknak is beillő kifejezést közös-

ségfejlesztőként gyakran kérdésként fogalmazom meg, s bizony többször kapok választ üveges tekintetek, fejcsoválás, vagy csupán hallgatás formájában a – „tudják-e mi a szubszidiaritás?” – kérdésemre.

Ebben látom én a probléma gyökerét, ezért fogalmazhat Kovalcsik 1989-es tanulmányában feltételes módban, ezért méltatlankodik Beke 2002-ben... El kellene jutnunk végre (ismét) oda, hogy az együtt élő emberek közösségei belássák: ők maguk *alkítói*, nemcsak *elszenvedői* kellene hogy legyenek az őket érintő folyamatoknak. A *kiszolgáltatottság-tudatot* fel kell, hogy váltsa végre az *okunk és jogunk van a beleszólásra* meggyőződése a közös ügyeink esetében. A kultúránál „közösebb” ügyünk pedig aligha lehet. Ráadásul vannak már keretek, melyek – formálisan – segítenek is ebben.

Ha belátjuk, hogy az 1990-ben felálló települési *önkormányzatok* valóban a helyben élők akaratának megvalósítói, akkor íme, itt a megfelelő keret, a magától értetődő *illetékesség a közös ügyek közösségi ügyként kezelésére*. Meg kell tölteni ezt a keretet a magunk akaratával, érvényt szerezve az önrendelkezés, autonómia – önkormányzati törvényben is megfogalmazott – követelményeinek. Ráadásul az önkormányzatban való gondolkodás, vagyis az *önkormányzatiság* egy sokkal régebbi, kikristályosodott, azóta már az Európai Unió által is elfogadott, a társadalom szervezésének örökérvényűként számon tartott alapelve, az imént felidézett *szubszidiaritás*⁴ elvére épül. Az elvétörténete és megjelenése a mai európai életben önmagáért beszél. Előzményei a görög poliszdemokrácia idejére vetíthetők, de megjelennek a középkorban is, mígnem felbukkan a római katolikus egyház társadalmi tanításában 1891-ben⁵, mint az emberi személy méltóságának megtestesítője, majd a 20. szá-

zad első harmadában, a „társadalom szervezésének örökérvényű alapelve”-ként⁶. Ez utóbbiban a következőket olvashatjuk:

„...amit az egyes egyének saját erejükből és képességeik révén meg tudnak valósítani, azt a hatáskörükből kivenni, és a közösségre bízni tilos; éppen így mindazt, amit egy kisebb és alacsonyabb szinten szerveződött közösség képes végrehajtani és ellátni, egy nagyobb és magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlenség és egyúttal súlyos bűn, a társadalom helyes rendjének felforgatása, mivel minden társadalmi tevékenység lényegénél és benne rejlő erejénél fogva segíteni – szubszidiálni – köteles a társadalmi egész egyes részeit, ellenben soha nem szabad bomlasztania vagy bekebeleznie azokat.”⁷

Mindez „frissebb” fogalmazásban – és persze leegyszerűsítve – így hangzik: a döntéseket, jogi normákat a lehető legalacsonyabb szinten kell meghozni annak érdekében, hogy a hatalom minél *közelebb maradjon azokhoz, akik felett a hatalmat gyakorolja*.

Az alapelv tehát azokra ruházza a döntés, cselekvés jogát, akik leginkább érintettek a döntést, cselekvést indokoló esetekben, következésképpen a tényleges *önrendelkezés* jogát és köteleességét hárítva a közösség tagjaira a közösséget érintő közösségi ügyekben.

Egyértelműen és nagyon is sarkítva fogalmaz egy, a nonprofit szervezetek működésére irányuló, 12 országot – köztük Magyarországot is – érintő nemzetközi kutatás eredményeit bemutató tanulmány, amikor a civil szektor pénzügyi támogatási rendszerét mutatja be:

„Az államnak, mielőtt a társadalmi vagy gazdasági élet bármely szférájába belépne, meg kell győződnie arról, hogy nincs-e olyan kisebb társadalmi egység (a család, helyi közösség vagy öntevékeny szervezet), amely alkalmas lenne az

3 Beke Pál: Utószavak c. gondolatai, melyeket barátként és munkatársként fűzött Kovalcsik József: A közművelődéstől a szabadművelődésig című (először 1989-ben, a Kultúra és Közösség 5. számában megjelent) tanulmányához 2002 karácsonyán. Átvéve a www.szabadmuvelodes.hu honlapról.

4 A kifejezés a latin subsidium = tartalék, átvitt értelemben segítség, támogatás kifejezésből született.

5 XIII. Leó pápa Rerum novarum... kezdetű enciklikájában (1891)

6 XI. Pius pápa Quadragesimo anno... kezdetű enciklikájában 1931-ben

7 QA 79. Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok. Szent István Társulat, Budapest, (é.n.) 81. p.

adott funkció betöltésére. Mi több, az államnak – még amikor a közvetlen felelősségvállalás mellett dönt is – kötelessége kísérletet tenni ezeknek a kisebb egységeknek a bevonására.⁸ A német jóléti állam gyakorlatából vett példa ugyan nem vált európai gyakorlattá, mégis érdekes, hogy ugyanez a gondolkodásmód megjelenik egy számunkra is sokkal fontosabb dokumentumban, az 1992-es Maastrichti Szerződés szövegében, s így bekerül a Római Szerződés 1993-ban ratifikált változatába a 3/B. cikként. A tagállamok szintjén a szubszidiaritás szerepe szorosan összekapcsolódik a törvényhozás és végrehajtás mechanizmusával. Lényege, hogy bármely kérdésben *azon a szinten kell dönteni*, ahol egyrészt már *rendelkezésre állnak* az ehhez szükséges *információs és végrehajtási eszközök*, másrészt, ahol *ez a legközelebb marad a döntésben érdekelt állampolgárokhoz*. Az Európai Közösségben a szubszidiaritás-konceptió valójában a közösségi hatalom túlzott megerősödésével szembeni reakcióként jelenik meg.⁹ Számunkra azonban kellően megalapozott hivatkozás lehet akkor, amikor azt tapasztaljuk, hogy a közigazgatási gyakorlatban, de a közgondolkodásban is milyen sokszor veszik át az intézkedést, vagy hoznak döntést az illetékesek felett, kiszolgáltatott helyzetbe hozva ezzel a helyi szinten saját ügyeikben dönteni, intézkedni akarókat.¹⁰

Ráadásul az elmúlt 20 évben Magyarországon is meghonosodott az a szakma, amit tőlünk nyugatabbra *community development* néven – tükörfordításban – *közösségfejlesztésként* ismerünk. Ez a szakma nem szolgál más célt, mint segít visszaállítani egy természetes rendet a szubszidiaritás elvei szerint, amiben tehát a közösség ügyeiben a közösség dönt, illetve az általa felhatalmazott képviselők járnak el. Mindezt azért, mert egy szomszédságban,

településen, kistérségben élő emberek közösségének nemcsak oka van rá, de joga is, hogy *illetékeségből* saját ügyeit saját kezébe vegye. Most már valóban az hiányzik csupán, hogy a közösségek felismerjék ezt, elhiggyék, hogy megtehetik, és képesek is rá, hogy a legjobb belátásuk szerint cselekedve a lehető legjobb eredményre jutnak majd saját ügyeikben. Be kell avatkozniuk társadalmi/kulturális folyamatokba, kezdeményezniük kell társadalmi mozgások elindulását, törekedniük kell saját szükségleteik felismerésére és megfogalmazására, meg kell találniuk egymásban a segítő partnert, s együtt meg kell találniuk azokat a kereteket, melyek e szükségletek kielégítésére alkalmasak. Majd minden településen van már legalább egy közösségi szintér, vagy e célra átalakított alkalmas hely. A fél évszázada még egységesnek látszó művelődési otthon hálózat alkotóelemei többnyire megvannak még. Bővült is ez az intézményrendszer új elemekkel (faluházakkal, közösségi létesítményekkel), s közben persze – az alapfunkciót tekintve – el is tűnt

jó néhány. Mégis úgy vélem, hogy, van „hely a cselelésre”, van „tető az együttlét felett” minden hazai településen. Rajtunk (is) múlik, hogy a helyben élők belakják-e az általuk megfogalmazott közösségi célok megvalósításával.

Aggályos kérdések felvetődnek így is. Jó-e egyszerre alulról, s felülről építkezni? Mi vezet tartósan megelégedettséghez: ha hagyjuk, hogy magától forrjanak ki (alulról szerveződő) modellek, vagy sietve elébe menjünk, s felülről mintákat adjunk (kényszerítsünk) az alulról (igazodva) építkezőknek?

S ha nem csupán az emberek, vagy az általuk választott döntéshozók felől nézzük: az okkal frusztrálódott szakma képes-e teljes vértetben, s persze kellő (szakmai!) alázattal segíteni, hogy a természet rendje álljon vissza a kultúra mezején is?

Optimistán nézve a jövő felé, elődeink álmainak megvalósítását is remélem a napjainkban változó finanszírozási rendszer, a szakma irányításának szóhasználatát és a struktúra átalakítása okán. Valami valóban elkezdődött!...

PÓSFAY PÉTER népművelő-könyvtáros, majd magyar tanári diplomát, később közösségfejlesztő oktató, kutató szakképzettséget szerzett. 24 évig különböző intézményekben és a közigazgatásban dolgozott Szombathelyen a közművelődés területén. 1999-2001 között a millenniumi kormánybiztos regionális képviselője Nyugat-Dunántúlon. 1993-tól humán központú településfejlesztéssel, közösségfejlesztéssel foglalkozik a KÖZÖSSÉGSZOLGÁLAT BT ügyvezetőjeként. 2007-es nyugdíjba vonulása óta is végez oktatói, tanácsadói munkát elsősorban önkormányzatok és civil szervezetek körében.

8 Lester M. Salamon – Helmut K. Anheier: Szektor születik. A nonprofit szektor nemzetközi összehasonlításban. (Ford.: Kuti Éva) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 1995. 88. p.

9 Paczolay Péter: Szuverenitás és szubszidiaritás az Európai Unió és annak tagállamai között. Előadás, Szeged, 2004. 09. 14.

10 A 2007-ben elfogadott Lisszaboni Szerződés 5. cikke megerősíti a szubszidiaritás elvének követését, miszerint az Unió csak akkor hoz intézkedéseket, ha azok hatékonyabbak, mint a nemzeti, regionális vagy helyi szinten meghozható intézkedések. Forrás: http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/eu/lisszaboni_szerzodes/